

УПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВИХ СИТУАЦІЙ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито значення поняття «ігрова ситуація». Представлено класифікацію типів педагогічних ситуацій з різними підходами вчених до даної теми. Наведено приклади різноманітних педагогічних ситуацій на заняттях з педагогіки.

Ключові слова: ігрова ситуація, типи педагогічних ситуацій, класифікація типів педагогічних ситуацій.

В статье раскрыто значение понятия «игровая ситуация». Дана классификация типов педагогических ситуаций с разными подходами ученых к данной теме. Приведены примеры различных педагогических ситуаций на занятиях по педагогике.

Ключевые слова: игровая ситуация, типы педагогических ситуаций, классификация типов педагогических ситуаций.

In considered article it is given to disclosing of concept «a game situation». Classification of types of pedagogical situations with different approaches ученых to the given theme is given. The author in article results examples of different pedagogical situations on occupations on pedagogy.

Key words: a game situation, types of pedagogical situations, classification of types of pedagogical situations.

Постановка проблеми. Складність і неоднозначність процесів, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві, вимагають від учителя, окрім професіоналізму у вихованні, навчанні і розвитку молоді, ціннісного самовизначення, реалізації в педагогічній діяльності демократичних і гуманістичних принципів, високої культури, здатності до творчості.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні в третьому тисячолітті, яка визначає основні напрями і стратегічні завдання реформування і модернізації вітчизняної системи освіти, наголошується, що запорукою успішного виконання місії вчителя стає якість його підготовки до професійної діяльності, здібність до саморозвитку, самореалізації та продуктивної творчої діяльності. Поступовий рух України до європейської спільноти до цих завдань додає нові, що пов'язані з процесами глобалізації та європейської інтеграції в освіті. Разом вони зумовлюють потребу серйозних змін в системі підготовки педагогічних кадрів.

Аналіз актуальних досліджень. Формування педагога нового типу – ініціативного, творчого, здатного до професійної та особистісної самореалізації – є актуальною проблемою і можливе за умови наближення навчального процесу у ВНЗ до реальної професійної діяльності, оскільки якісна професійна підготовка майбутнього педагога забезпечується не лише формуванням системи професійних знань, а й удосконаленням професійних умінь і навичок, розвитком професійно значущих якостей особистості. Проблема підготовки майбутніх педагогів, формування у студентів готовності до здійснення професійно-педагогічної діяльності з урахуванням змін, що відбуваються в освіті, була предметом дослідження багатьох науковців: О. Абдуліної, В. Бондаря, І. Зязюна, О. Мороза, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, А. Маркової, О. Пехоти, В. Сластьоніна, Д. Чернилевського, О. Щербакова та ін. Окремі аспекти професійної підготовки фахівців дошкільної освіти висвітлено у працях Л. Артемової, Г. Беленької, О. Богініч, А. Богуш, Е. Карпової, О. Кучерявого, Г. Підкурганної, Т. Поніманської та ін. Вирішення проблеми підготовки фахівця на рівні сучасних вимог неможливе без використання форм і методів навчання, які базуються на технологічному підході в освіті. Орієнтація на технологічний підхід передбачає певну технологічність як самих форм і методів навчання, так і постановку завдань, що потребує певних змін в організації дидактичного процесу – побудови його як системи послідовних (технологічних) операцій з організації і керівництва пізнавальною діяльністю студентів.

Мета статті – розкрити теоретичні аспекти та практику впровадження ігрових ситуацій як засобу підвищення якості навчання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо поняття «ситуація». У тлумачному словнику С.І. Ожегова – це сукупність обставин, будь-яке положення, що викликають обстановку. Б.Т. Лихачов [1, с. 134] у своєму курсі лекцій визначив педагогічну ситуацію: «Основною клітиною педпроцесу є педагогічна ситуація. Використання педагогом змісту, форм і методів вихованої роботи автоматично не гарантує високої якості виховання і навчання. Ефект виникає у випадку творчого створення вихователем педагогічних ситуацій, із системи яких і утворюється педагогічний процес. Педагогічна ситуація виникає тільки в результаті цілеспрямованої, змістовної, зацікавленої взаємодії педагога і дітей, дітей один з одним, дитини з явищами навколишнього світу».

І.А. Зязюн педагогічною ситуацією вважає частину педагогічної діяльності, що містить протиріччя між бажаним рівнем вихованості

учнів і досягнутим. Причому ситуація не завжди переходить у розряд педагогічних завдань. Це відбувається лише тоді, коли вчитель зауважує виниклу ситуацію і ставить перед собою ціль її вирішити.

Як зазначають Н.В. Бордовська й А.О. Реан, «педагогічна ситуація визначає комплекс умов, при яких зважається педагогічна задача» [2, с. 16] і наводять таку класифікацію [2, с. 232]: ситуації стимулювання; ситуації вибору; ситуації успіху; конфліктні ситуації; проблемні навчальні ситуації; ситуації вирішення проблемних завдань; ситуації ризику; ситуації критики і самокритики; ситуації допомоги і взаємодопомоги; ситуації погрози покарання; ситуації самооцінки; ситуації спілкування; ситуації підпорядкування; ситуації переконання; ситуації обвинувачень і витримки; ситуації швидкого переключення в роботі і спілкуванні; ситуації змагання і суперництва; ситуації співпереживання; ситуації вияву неухважності; ситуації обмеження; ігрові ситуації; ситуації відповідальних рішень; ситуації освоєння нових способів діяльності; ситуації вираження віри і довіри; ситуації висунення вимог; тренінгові ситуації; ситуація розхолодження дисципліни і дезорганізації.

Ігрова ситуація в розумінні Г.С. Костюка, Г.О. Балла — це система, обов'язковими компонентами якої є: матеріальний чи ідеальний предмет, що знаходиться в деякому вихідному стані; модель стану розглянутого предмета, що вивчається [5, с. 43]. О.М. Матюшкін, Ю.М. Кулюткін, Г.С. Сухобська розглядають педагогічні ситуації через вплив на учнів за допомогою взаємодії вчителів з учнями, тобто за допомогою спілкування.

А.С. Чернишов розглядає педагогічну ситуацію як «короткочасну взаємодію вчителя з учнем (колективом класу) на основі протилежних норм, цінностей і інтересів, що супроводжуються значними емоційними проявами і спрямовані на перебудову сформованих взаємин...» [4, с. 6]. Педагогічні ситуації, на думку А.С. Чернишова, впливають на форми людської активності. Це — відкриті взаємодії людей між собою та психологічні реальності, що виявляються на рівні установок, чекань, емоційних реакцій. Взаємини є більш стійкими проявами активності людини і впливають на взаємодію. Під час конфліктних педагогічних ситуацій найбільше виявляються організаційні чи ділові взаємодії і взаємини. А.С. Макаренко у своєму зібранні творів зазначив, що в найбільш гострих ситуаціях відносини приймають вид залежності і підпорядкування. Тобто стають відносинами відповідальної залежності. Це ускладнює навчально-виховний процес. Для того, щоб перешкоди не виникали і, щоб їх можна

було привести в довірливо-дружні, А.С. Макаренко рекомендував формувати два види виховання учнів: наказувати і підкорятися.

У дослідженнях С.М. Годника зазначається, що на кожній стадії формування колективу можливе виникнення характерних саме для цієї стадії педагогічних ситуацій. Відповідно до цього, «ігрові ситуації» можна поділити на такі групи: формування активу групи; організація спільної роботи; формування довіри до колективу групи; формування суспільної думки, традицій колективу, його стилю; формування суб'єктного впливу колективу на особистість; організація самовиховання.

Б.С. Гершунський у своїх дослідженнях поділяє педагогічні ситуації на два класи: екстремальні ситуації і не екстремальні. Під екстремальними ситуаціями варто розуміти такі ситуації, які необхідно вирішувати невідкладно, оперативно. Не екстремальні – ситуації, що перманентні в часі. Для вирішення цих ситуацій у педагога, за звичай, не вистачає часу. Не екстремальні ситуації з часом не втрачають своєї актуальності і, за певних умов, можуть перейти в розряд екстремальних, тому педагогу не можна затягувати їхнє вирішення. В.Т. Сергеев розглядає такі поняття, як «конфліктні ситуації» і «проблемні ситуації» як складові педагогічних ситуацій, що виконують окремі функції. О.Б. Березнюк зазначає, що моделювання педагогічних ситуацій у процесі навчання студентів дозволить сформувати в них професійні якості, що надалі будуть лише вдосконалюватися.

А.С. Чернишов умовно виокремлює три фази протікання педагогічних ситуацій. Перша фаза являє собою конфліктний початок при порушенні моральних, етичних чи інших ціннісних норм. Під час навчально-виховного процесу перша фаза активізується переважно за допомогою студентів. Друга фаза допускає відповідну реакцію з боку інших учасників педагогічної ситуації, від якої залежать усі подальші події, перевага ситуації в позитивну чи негативну сторону. За протікання другої фази найчастіше відповідає педагог. Саме на цій фазі, що має стресогенний характер, учитель повинен уміти поставити педагогічне завдання і вирішити її. У цьому випадку він не просто знаходить вихід із конкретної ситуації, але й вирішує долю подальших взаємин з іншими учасниками навчально-виховного процесу. Друга фаза дозволяє вчителю реалізувати свої творчі здібності. Третя фаза характеризується швидкою зміною існуючих ціннісних норм залежно від результату другої фази і може змінюватися у двох напрямках – або в бік різкого поліпшення, або в бік погіршення відносин. Третя фаза значно впливає на подальше протікання навчально-виховного процесу.

Гострі ігрові ситуації вивчав С.М. Годник. Він зазначив їх гострий характер, який потребує аналізу її виникнення. Не вміння педагога зрозуміти причину може викликати повтор педагогічної ситуації у ще більш напруженій формі. При такому рецидиві наслідки можуть бути непередбачувані. Під загрозою може бути не тільки авторитет педагога, але і весь подальший навчально-виховний процес.

Отже, важливо не просто навчити майбутніх педагогів аналізувати педагогічні ситуації і знаходити рішення, але і проводити їх профілактику. Таким чином, готуючись до занять, необхідно заздалегідь підготуватися до можливих педагогічних ситуацій.

На заняттях з педагогічних дисциплін ми використовуємо конкретні ситуації, які моделюють типові ситуації реального спілкування. Запропоновані педагогічні ситуації відображають шкільний педагогічний процес.

Теми педагогічних ситуацій конкретизовані й особистісно спрямовані, наприклад: «Батьківські збори», «Мій клас», «Конфліктна ситуація», «Бесіда з активом класу» та ін. Обговорення будь-якої теми потребує розвинених педагогічних умінь, які сприяють якості навчання у вищій школі. Але потреба у спілкуванні виникає за умови створення певної ситуації.

Наведемо приклади:

1. Вправи на передбачення змісту тексту і розвиток уяви:

а) прослухайте початок конфлікту і запропонуйте свій варіант його завершення;

б) прослухайте початок розповіді директора школи і згадайтеся, що відбулося далі.

Студенти пропонують свої варіанти закінчення ситуацій, після чого учитель знайомить їх з авторським варіантом. Визначається кращий варіант.

2. Вправи на визначення методичної послідовності подій:

а) послухайте текст і розкажіть в методичній послідовності про проведення виховного заходу в запропонованому класі;

б) прослухайте бесіду класного керівника з батьками учня, розкрийте методичну послідовність цієї бесіди.

Характерною особливістю ігрових ситуацій на заняттях з педагогіки є емоційна забарвленість. Це знаходить відображення у відборі засобів, у структурі реплік, в інтонаційному оформленні тощо. Справжні педагогічні ситуації містять репліки подиву, захоплення, оцінки, розчарування, незадоволення та ін. Наприклад, при вирішенні ігрових ситуацій виникають такі види завдань:

- 1) висловити побажання і прореагувати на них;
- 2) погодитися / не погодитися з чимось;
- 3) висловити радість / засмученість;
- 4) запитувати інформацію і повідомляти інформацію з позиції того, хто відповідає, і навпаки;
- 5) звернутися з проханням, висловити готовність / відмову його виконувати;
- 6) висловити свою точку зору, обґрунтувати її, щоб переконати співрозмовника;
- 7) висловити сумнів, невпевненість;
- 8) висловити схвалення / несхвалення, осуд.

В основу нашого дослідження було покладено систему ігрових завдань з підготовки майбутнього вчителя до творчої діяльності з учнями й методику проведення, яка ґрунтується на принципах рольової перспективи й моделювання професійних ситуацій. Ми використовували:

- 1) ігрову діяльність (сюжетно-рольові ігри, ділові ігри, рольові ситуації та ін.);
- 2) комунікативну діяльність (діалоги, диспути, навчальні дискусії, комунікативні тренінги та ін.);
- 3) реконструювання навчального матеріалу;
- 4) діяльність моделювання тобто процес побудови передбачуваного праобразу певного об'єкта з розкриттям його основних властивостей і відношень.

Рольова перспектива забезпечує рефлексивні процеси під час здійснення різних видів діяльності і слугує механізмом аналізу, комунікації і перебудови стилю діяльності студента. Участь у діяльності, що ґрунтується на принципах рольової перспективи і моделювання професійних ситуацій у вузівському навчанні, програвання різних ролей, які розкривають специфіку педагогічної праці, надають кожному студенту можливість виявити самостійність, активність, творчість.

Використання різних видів завдань, вправ з урахуванням можливостей студентів і характеру їх ставлення до обраної професії сприяло якійсь перебудові мотиваційної сфери, закріпленню позитивного ставлення майбутніх педагогів до творчої діяльності.

Аналіз ефективності реалізації системи ігрових ситуацій та завдань за умов її функціонування дозволив зафіксувати позитивні кількісні та якісні зміни рівня творчих здібностей студентів.

Після впровадження ігрових завдань за заняттях з педагогіки показники розвитку творчих здібностей поліпшилися, дуже низь-

кий рівень – відсутній, а показник високого підвищився майже на 50%, середній рівень зріс з 18,75% до 40,6%. Експериментальний зріс довів, що у студентів підвищився рівень показників оволодіння педагогічною теорією: низький рівень до експерименту складав 43,75% студентів, після експерименту показник зменшився майже на 40%, а саме складає 6,25%.

Результати анкетування засвідчили, що застосовуючи ігрові ситуації, вправи й завдання студенти стали відповідальніше відноситися до вивчення педагогіки. Після експерименту 95% студентів визнали, що в них зросла мотивація вивчати педагогіку, методику виховної роботи, з'явився інтерес до матеріалу, що вивчається. Це зумовило вищі показники активності на заняттях з педагогіки.

Студенти активно приймали участь у запропонованій роботі, в бесідах, диспутах та іграх виражали зацікавленість, швидко виконували завдання.

У своїй практиці ми дійшли висновку, що під час використання ігрових ситуацій на заняттях з педагогічних дисциплін необхідно йти від простого до складного, від репродуктивних завдань до творчих. Ми погоджуємося з думкою В.А. Сластьоніна, який запропонував таку класифікацію педагогічних ситуацій:

1) відповісти на запитання, задані щодо означеної педагогічної ситуації;

2) вибрати із запропонованих варіантів рішень правильне;

3) самостійно виділити проблему із запропонованої педагогічної ситуації;

4) дати психолого-педагогічну характеристику об'єктів і суб'єктів виховання та їх взаємин у заданій ситуації;

5) чітко дотримуючись формальної логіки вирішити педагогічну ситуацію;

6) вирішити запропоновану ситуацію на основі знань у сфері педагогіки, діагностики і прогнозування поведінки учнів;

7) формування нових педагогічних ситуацій на основі реальної педагогічної практики чи практики з літературних джерел;

8) класифікувати педагогічні ситуації з педагогічної практики за місцем виникнення і протікання педагогічного процесу, взаємодією суб'єктів і об'єктів виховання, за закладеними виховними і перспективами;

9) провести професійний самоаналіз особистості і визначити шляхи самовиховання;

10) провести аналіз педагогічної ситуації на основі задач попередніх типів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі аналізу різноманітних класифікацій педагогічних, ігрових ситуацій та педагогічної практики можна дійти висновку, що їх наявність дозволяє охопити в навчальному процесі максимальну кількість педагогічних ситуацій, проаналізувати їх і знайти можливості їхнього вирішення. Вирішення педагогічних ситуацій сприятиме своєчасному виявленню труднощів, та підвищенню якості знань студентів з циклу педагогічних дисциплін.

На наш погляд, чим більше типів педагогічних ігрових ситуацій буде розглянуто в процесі підготовки майбутніх педагогів, тим більша ймовірність того, що молоді фахівці на своїх робочих місцях зможуть самостійно впоратися з будь-якою педагогічною ситуацією, а це у свою чергу сприятиме якості освіти у вищих навчальних закладах. Подальші дослідження ми вбачаємо у розробці рольових та ділових ігор, які б розкрили показники якості освіти майбутніх педагогів.

Література

1. *Бордовская Н.В., Реан А.А.* Педагогика: Учебник для вузов. — Спб.: Питер, 2001. — 304 с.
2. *Гинецинский В.И.* Предмет психологии: дидактический аспект. — М., 1994. — 173 с.
3. *Кравченко Ю.М.* Психолого-педагогічний аналіз педагогічних задач та їх компонентів. — Київ, збірник наукових праць №5, — 2004. — С. 56 — 68.
4. *Лихачов Б.Т.* Педагогика: Курс лекций: Учеб. Пособие для студентов педагог. учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. — изд., перераб. и доп. — Юрайт, 2000. — 523 с.
5. Учебный материал и учебные ситуации: Психологический аспект / Под ред. Т.С. Костюка, Г.А. Балла — К.: Рад. шк., 1986. — 143 с.
6. *Чернышев А.С.* Практикум по решению конфликтных педагогических ситуаций. — М., Педагогическое общество России. — 1999. — 186 с.